

IDRIZ METANI

**RIMARRJA E NJOHURIVE NGA FUSHA
E LEKSIKOLOGJISË DHE E SEMANTIKËS
NË TEKSTET E SOTME TË GJUHËS SHQIPE
TË ARSIMIT PARAUNIVERSITAR**

Objekt i këtij artikulli është rimarrja¹ e njohurive nga fusha e leksikologjisë dhe e semantikës në tekstet e sotme të gjuhës shqipe të arsimit parauniversitar e kundruar në dy rrafsh kryesore: a) në rrafshin tematik për të parë temat mësimore nga leksikologjia e semantika që kanë zënë vend tashmë në tekstet për të cilat po flasim dhe b) në rrafshin konceptor për të analizuar konceptet leksikologjike e semantike që këto tema përmbajnë. Për të dalë në përfundime sa më të qëndrueshme, janë bërë objekt vëzhgimi shumë libra shkollorë të botuar vitet e fundit nga shtëpia botuese “Albas”².

¹ Rimarrja si kriter kërkon nga autorët e teksteve të përmbushin parimin boshtqendror në hartimin e tyre, i cili parakupton zgjerimin e njohurive që rimerren me informacion të ri shkencor, ndërsa nga mësuesit e gjuhës shqipe ajo lyp vëmendje të veçantë për ta vënë në dukje përpara nxënësve informacionin e ri e për ta diskutuar me ta në orën e mësimi.

² Artikulli ynë ka bërë objekt vëzhgimi tekstet e botuara nga shtëpia botuese “Albas” dhe konkretisht: *Gjuha shqipe 2* (Rita Petro, Mimoza Gjokutaj), Tiranë, 2013, *Gjuha shqipe 3* (Rita Petro, Natasha Pepivani), Tiranë, 2013, *Gjuha shqipe 4* (Rita Petro, Natasha Pepivani), Tiranë, 2013, *Gjuha shqipe 5* (Rita Petro, Natasha Pepivani), Tiranë, 2013, *Gjuha shqipe 6* (Rita Petro, Natasha Pepivani, Adelina Çerpja), Tiranë, 2013, *Gjuha shqipe 7* (Rita Petro, Idriz Metani, Adelina Çerpja), Tiranë, 2013, *Gjuha shqipe 8* (Rita Petro, Idriz Metani, Adelina Çerpja), Tiranë, 2013, *Gjuha shqipe 9* (Rita Petro, Adelina Çerpja, Idriz Metani), Tiranë, 2013. Po ashtu janë vëzhguar edhe seria e re e teksteve të kësaj shtëpia botuese të botuar që nga viti 2015: *Gjuha shqipe 6* (Rita Petro, Lili Sula, Aljula Jubani, Idriz Metani, Adelina Çerpia, Anila Çepani), Tiranë, 2015; *Gjuha shqipe 7* (Rita Petro, Lili Sula, Aljula Jubani, Idriz Metani, Adelina Çerpia, Anila Çepani), Tiranë, 2016; *Gjuha shqipe 8*

1. Siç është vënë në dukje nga ne edhe më parë³, seria e sotme e teksteve të gjuhës shqipe në arsimin parauniversitar përdor kryesisht dy rrugë kryesore për të dhënë përmbajtjen e njohurive nga leksikologjia dhe semantika:

Rruga e parë, Dhënia e njohurive *nëpërmjet temave teorike* me karakter të njëmendët leksikologjik, që nisin të jepen për herë të parë në tekstin e gjuhës shqipe të klasës së tretë (*antonimet*, f. 205, *sinonimet*, f. 206, *shprehjet frazeologjike*, f. 209). Numri i përgjithshëm i këtyre temave kap shifrën 18, nga të cilat 11 jepen një herë e nuk rimerren dhe konkretisht: *fjalë me kuptim të figurshëm*, *parashtesa me kuptim të kundërt*; *prapashtesa zvogëluese dhe përkëdhelëse* (Gjuha shqipe 4), *kuptimi i parë dhe kuptimi i figurshëm i fjalëve*, *fjalët e huaja* (Gjuha shqipe 6), *përmbajtja dhe forma e fjalës*, *homonimet*; (Gjuha shqipe 7), *etimologjia* (Gjuha shqipe 8), *fjala si njësi leksikore në gjuhën shqipe*, *kuptimi leksikor i fjalës*, *prejardhja e kuptimeve leksikore në gjuhën shqipe* (Gjuha shqipe 9), kurse 7 syresh rimerren pasi janë dhënë një herë më parë dhe pikërisht: *antonimet*; *sinonimet*; *shprehjet frazeologjike*; *fusha leksikore*; *kuptimi i parë dhe kuptimi i figurshëm i fjalëve*; *fjalorët*; *ligjërimet dhe stilet në gjuhën shqipe*.

Për të krijuar një mendim sa më të plotë e të drejtë për rimarrjen e njohurive nga fusha e leksikologjisë dhe e semantikës në tekstet e sotme të gjuhës shqipe të arsimit parauniversitar po japim me poshtë një tabelë, e cila paraqet, përveç të tjerave, edhe dy të dhëna të rëndësishme për analizën tonë që kanë të bëjnë me temat që rimerren dhe me konceptet leksikologjike e semantike që ato kërkojnë të tejçojnë tek nxënësit.

(Rita Petro, Lili Sula, Aljula Jubani, Idriz Metani, Adelina Çerpia, Anila Çepani), Tiranë, 2017; *Gjuha shqipe 9* (Rita Petro, Lili Sula, Aljula Jubani, Idriz Metani, Adelina Çerpia, Anila Çepani), Tiranë, 2018.

³ Shih Idriz Metani, “Njohuritë nga fusha e leksikologjisë dhe semantikës në tekstet e reja të gjuhës shqipe të arsimit parauniversitar”, *Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare*, Prishtinë, 2011, f. 411-424.

Teksti/ Tema	Konceptet leksikologjike e semantike
Gjuha shqipe 3 Antonimet	1 Antonimet si fjalë me kuptim të kundërt 2 Antonimet si kategori leksiko-gramatikore 2.1 Antonime emra 2.2 Antonime mbiemra 2.3 Antonime folje 2.4 Antonime ndajfolje
Gjuha shqipe 4 Antonimet-fjalët me kuptim të kundërt	1 Antonimia dhe kundërvënia 2 Llojet e antonimeve sipas shkallës së kundërvënies 2.1 Antonime të plota 2.2 Antonime të pjesshme 3 Antonimia të fjalët me prapashtesa
Gjuha shqipe 5 Sinonimet e antonimet	1 Antonimet si fjalë me kuptim të kundërt
Gjuha shqipe 6 Sinonimet e antonimet	1 Antonimet si fjalë me kuptim të kundërt 2 Llojet e antonimeve 2.1 Antonime të plota 2.2 Antonime të pjesshme
Gjuha shqipe 7 Sinonimet e antonimet	1. Llojet e antonimeve 1.1 Antonime të plota 1.2 Antonime të pjesshme 2 Përdorimi i antonimeve 2.1 Në letërsinë artistike 2.2 Në fjalor
Gjuha shqipe 3 Sinonimet	1 Sinonimet si fjalë me kuptim të afërt ose të njëjtë 2 Sinonimet si kategori leksiko-gramatikore 2.1 Sinonime emra 2.2 Sinonime folje
Gjuha shqipe 4 Sinonimet fjalë me kuptim të njëjtë	1 Sinonimet si fjalë të ndryshme me kuptim të njëjtë a të afërt 2 Sinonimet si pasuri e madhe për gjuhën 3 Roli i sinonimeve në ligjërim 4 Fusha sinonimike (ushtrimi 1, f. 81) 5 Tipologji semantike në fushën e sinonimisë

	leksikore 5.1 Sinonimia në kuptimet e para të fjalëve 5.2 Sinonimia në kuptimet e figurshme të fjalëve
Gjuha shqipe 5 Sinonimet e antonimet	1 Sinonime me kuptim të njëjtë 2 Sinonime me kuptim të afërt 3 Vlera a funksioni i sinonimeve në ligjërim
Gjuha shqipe 6 Sinonimet e antonimet	2 Shkaku i lindjes së sinonimeve 3 Nuanca kuptimore e veçantë te sinonimet me kuptim të ngjashëm
Gjuha shqipe 7 Sinonimet e antonimet	1. Përdorimi i sinonimeve 1.1 Sinonimet si fjalë me formë të ndryshme, por me kuptim të njëjtë a të afërt Dysorë sinonimikë 2.1 Fjalë e shqipes standarde- fjalë dialektore a krahinore 2.2 Fjalë e shqipes standarde- fjalë e shqipes standarde 2.3 Fjalë shqip-fjalë e huaj
Gjuha shqipe 3 Shprehjet frazeologjike	1 Shprehja frazeologjike si barasvlerë e fjalëve 2 Klasifikimi i njësive frazeologjike sipas vlerës leksiko-gramatikore të gjymtyrëve 2.1 Njësi frazeologjike me vlerë foljore 3 Antonimia te njësitë frazeologjike (nëpërmjet ushtrimit 3, f. 209)
Gjuha shqipe 5 Shprehjet frazeologjike	1 Shprehjet frazeologjike si grupe fjalësh të formuara historikisht 2. Njësimi kuptimor tek njësitë frazeologjike 3. Njësitë frazeologjike si ekuivalente të fjalëve 4 Vlera e njësive frazeologjike 4.1 Në ligjërimin e përditshëm 4.2 Në letërsinë artistike
Gjuha shqipe 8 Frazelogjia	1. Veçori të njësive frazeologjike 2. Njësitë frazeologjike dhe grupet e lira të fjalëve: të përbashkëta dhe të dallueshme

	3 Klasifikimi i njësive frazeologjike sipas vlerës leksiko-gramatikore të gjymtyrëve: 3.1 Njësi frazeologjike emërore 3.2 Njësi frazeologjike mbiemërore 3.3 njësi frazeologjike foljore 3.4 njësi frazeologjike ndajfoljore
Gjuha shqipe 4 Të kuptojmë Fjalët (Fjalori)	1 Përmbajtja e fjalorit shpjegues: 1.1 Fjalë 1.2 Kuptime 1.3 Njësi frazeologjike 2. Rendi alfabetik i fjalëve 3. Fjala titull 4 Makrosistemi semantik a struktura kuptimore e fjalëve 4.1 kuptimi i parë 4.2 kuptimi i prejardhur
Gjuha shqipe 5 Një mik i madh- FJALORI	1 Përmbajtja e fjalorit shpjegues 1.1 Fjalë 1.2 Kuptime 1.3 Njësi frazeologjike 2 Rendi alfabetik i fjalëve 3 Fjala titull 4 Makrosistemi semantik a struktura kuptimore fjalëve 4.1 Kuptimi i parë 4.2 Kuptimi i figurshëm
Gjuha shqipe 6 Fjalorët	1. Vlera e fjalorëve 2. Rëndësia e fjalorëve 3 Tipet e fjalorëve: 3.1 Fjalor njëgjjuhësh a shpjegues 3.2 Fjalor dygjjuhësh 3.3 Fjalor drejtshkrimor 3.4 Fjalor sinonimikë 3.5 Fjalor enciklopedikë 3.6 Fjalor elektronikë
Gjuha shqipe 7 Fjalorët	1 Tipet e fjalorëve: 1.1 Fjalor enciklopedik

	1.2 Fjalor gjuhësor 1.2.1 Sipas sasisë së fjalëve që përmban: 1.2.1.1 Fjalor i vogël 1.2.1.2 Fjalor i mesëm 1.2.1.3 Fjalor i madh 1.2.2 Sipas lëndës që përmban: 1.2.2.1 Fjalor kombëtar 1.2.2.2 Fjalor dialektor e krahinor 1.2.2.3 Fjalor frazeologjik 1.2.2.4 Fjalor sinonimik 1.2.2.5 Fjalor antonimik 1.2.2.6 Fjalor terminologjik 1.2.2.7 Fjalor shkollor 1.2.3 Nga mënyra se si jepet përmbajtja e fjalëve: 1.2.2.1 Fjalor shpjegues 1.2.2.2 Fjalor dygjuhësh 1.2.2.4 Fjalor shumëgjuhësh
Gjuha shqipe 9 Leksikografia dhe fjalorët shpjegues të shqipes	1 Leksikografia si degë e gjuhësisë që merret me hartimin e fjalorëve 2 Llojet e fjalorëve gjuhësorë 3 Fjalorët shpjegues të gjuhës shqipe 3.1 Fjalori i gjuhës shqipe, 1954 3.2 Fjalori i gjuhës së sotme shqipe (1980) 3.3 Fjalor i shqipes së sotme (1984) 3.4 Fjalor i gjuhës shqipe (2006)
Gjuhë shqipe 6 Fusha leksikore	1 Fushë leksikore 2 Nënfishë leksikore
Gjuha shqipe 7 Fusha leksikore	1 Fusha leksikore si tërësi fjalësh që mbulojnë një fushë konceptore 2 Marrëdhëniet ndërmjet fjalëve të një fushe leksikore Klasifikimi i fjalëve që i përkasin një fushe leksikore 2.1 sipas klasave leksikore 2.2 sipas kuptimit 2.3 sipas formimit

Gjuha shqipe 8 Ligjërimet në gjuhën shqipe	1 Llojet e ligjërimeve 1.1 Ligjërimi bisedor dhe disa karakteristika kryesore të tij 1.2 Ligjërimi i shkujdesur e disa veçori të tij 1.3 Ligjërimi libror dhe disa karakteristika themelore të tij
Gjuha shqipe 9 Ligjërimet në gjuhën shqipe	1 Llojet e ligjërimeve 1.1 Tipare të ligjërimit bisedor 1.2 Veçori të ligjërimit të shkujdesur 1.3 Karakteristika të ligjërimit libror
Gjuha shqipe 8 Stilet e e gjuhës	1 Llojet e stileve: 1.1 Stili i letërsisë artistike 1.2 Stili politiko-shoqëror 1.3 Stili shkencor-teknik 1.4 Stili juridiko-administrativ 2 Stilistika si degë e gjuhësisë 2.1 Objekti i stilistikës
Gjuha shqipe 9 Stilet e gjuhës	1 Karakteristika kryesore të teksteve që u përkasin stileve të ndryshme 2 Llojet e stileve: 2.1 Stili shkencor-teknik, karakteristikat kryesore 2.2 Stili juridiko-administrativ, veçoritë themelore 2.3 Stili politiko-shoqëror, karakteristikat kryesore 2.4 Stili letrar-artistik, veçoritë themelore

Duke e parë me vëmendje tabelën e mësipërme dhe të dhënat që ajo ofron mund të vërejmë dy dukuri kryesore, që hedhin dritë mbi rimarrjen tematike e atë konceptore të pranishme në serinë e sotme të teksteve të gjuhës shqipe:

Së pari, numri i temave mësimore nga fusha e leksikologjisë dhe e semantikës që rimerren në tekstet e gjuhës shqipe të arsimit parauniversitar, zë rreth 40% të të gjitha temave të pranishme në tekste nga të dyja fushat gjuhësore të përmendura më lart, tri prej këtyre temave dhe pikërisht *antonimet*, *sinonimet* dhe *të kuptojmë*

fjalët (fjalori) jepen një herë gjegjësisht në klasën e tretë (antonimet e sinonimet) e në klasën e katërt (të kuptojmë fjalët-fjalori) për t'u rimarrë sërish katër herë: dy të parat, pra antonimet e sinonimet ritrajtohen në klasën e katërt, të pestë, të gjashtë e të shtatë, ndërsa tema e fundit, që lidhet me fjalorët, rijepet në klasën e pestë, të gjashtë, të shtatë e të nëntë. Ndërkaq, temat të tilla, si *fjalë me kuptime të figurshme, fusha leksikore, ligjërimet dhe stilet në gjuhën shqipe* jepen për herë të parë përkatësisht në tekstet e gjuhës shqipe të klasës së katërt të gjashtë e të tetë, duke u ritrajtuar vetëm një herë, gjegjësisht në klasën e gjashtë, të tetë e të nëntë, kurse *shprehjet frazeologjike* jepen që në klasën e tretë dhe rimerren dy herë në tekstete gjuhës shqipe të klasës së pestë e të tetë.

Së dyti, numri i koncepteve leksikologjike e semantike që rimerren është gati tri herë më i madh se numri i koncepteve që jepen për herë të parë. Të dhënat e tabelës tregojnë se dukuritë leksikologjike e semantike që kanë rimarrjen më të madhe konceptore janë *antonimia* e *sinonimia* me numër gati të barabartë konceptesh që jepen për herë të parë e që rijepen nga teksti në tekst (raporti 6 me 20)

Rruga e dytë, përmes të cilës korpusi i sotëm i teksteve të gjuhës shqipe jep njohuritë gjuhësore nga fusha e leksikologjisë dhe semantikës është e tërthortë ose jo e drejtpërdrejtë, pasi me një numër jo të vogël temash mësimore që i përkasin kryesisht *morfologjisë* dhe *fjalëformimit* (në të cilat ndërthuret vështrimi morfologjik e fjalëformues me atë semantik) tekstet për të cilat po bëjmë fjalë japin në mënyrë implicite edhe njohuri të karakterit leksikologjik e semasiologjik. Si tema të tilla mund të përmendim sidomos ato që kanë të bëjnë me grupet leksikore të emrave të njerëzve, të kafshëve, të vendeve, të emrave konkretë e abstraktë, të emrave të përgjithshëm e të përvetëm apo të një numri jo të vogël temash që kanë të bëjnë me formimin e klasave të ndryshme të fjalëve.

Si përfundim, duke e parë në tërësi rimarrjen e njohurive gjuhësore nga fusha e leksikologjisë dhe semantikës në tekstet e sotme të gjuhës shqipe të arsimit parauniversitar, mund të themi se vemendja e saj është përqëndruar më tepër tek antonimia dhe sinonimia, dy dukuri leksikologjike që rimerren nga klasa e tretë deri në të shtatën, pra pothuajse në të gjitha klasat e që, së bashku me një temë tjetër të karakterit leksikografik që ka të bëjë me fjalorët, rimerren 12 herë

d.m.th dyfishin e rimarrjes së temave të tjera të marra së bashku. Kësisoj kanë mbetur jashtë rimmarrjes tema të tilla si fjala e kuptimi leksikor që përbëjnë përkatësisht objektin e leksikologjisë dhe të semantikës e për të cilat lipset që nxënësit të kenë njohuri më të gjera e më të plota.

Për programin e ri të gjuhës shqipe që, me sa dimë, ka nisur të përgatitet, por edhe për serinë e re të teksteve të gjuhës shqipe që pritet të hartohet në të ardhmen mbi bazën këtij programi, kemi të paktën dy sugjerime që mendojmë se mund të përmirësojnë punën që bëhet në shkollë në dhënien e njohurive gjuhësore nga fusha e leksikologjisë dhe e semantikës:

Së pari, meqë leksikologjia, si pjesë përbërëse e shkencës gjuhësore, ka objekt të dyfishtë, pasi ajo studion njëherazi edhe fjalën, njësinë bazë të leksikut, edhe njësitë frazeologjike, si bashkime të qëndrueshme fjalësh të formuara historikisht që kuptimisht janë ekuivalente me fjalën e kryejnë të njëjtat funksione si fjala në fjali, lypset që vëmendja e programit dhe e teksteve të gjuhës shqipe të përqëndrohet pikërisht te *fjala e njësia frazeologjike* me qëllim që në përmbajtjen dhe në strukturën e tyre të kenë më shumë njohuri për fjalën, për strukturën, për vlerat, kufijtë dhe vecoritë e saj si dhe për njësitë frazeologjike, për identitetin e tyre, për gjedhet semantike e strukturore të njërive farazeologjike që nxënësit e arsimit parauniversitar të krijojnë një koncept të qartë shkencor gjithnjë në përshtatje me moshën e tyre për leksikologjinë si disiplinë gjuhësore. Po kështu, tekstet e gjuhës shqipe për arsimin parauniversitar që priten të hartohen së shpejti, duhet të përfshijnë në to edhe njohuri nga fusha e semantikës e kryesisht ato që lidhen me kuptimin leksikor si njësi themelore e semantikës e strukturën e tij, me tipet e rrafshet e kuptimit leksikor si edhe njohuri që u përkasin treguesve të realies.

Këtu është vendi të pohojmë se në rrafshin strukturor e përmbajtësor tekstet që do të hartohen duhet përcaktojnë qartë edhe kuptimin për leksikologjinë e semantikën, d.m.th njohuritë që duhet të përfshijnë ato e me të cilat duhet të njihen nxënësit, sepse, sic del edhe nga vëzhgimi i teksteve të sotme të gjuhës shqipe, njohuritë që u përkasin disiplinave të tjera gjuhësore, sidomos fjalëformimit, por edhe drejtshkrimit e kulturës së gjuhës përfshihen në rrafshin leksiko-semantik të gjuhës dhe, e kundërta, njohuritë që i përkasin nënsistemit

leksikor e semantik të gjuhës shqipe grupohen tek disiplina të tjera gjuhësore.

Së dyti, rimarrja e njohurive nga fusha e leksikologjisë dhe e semantikës në serinë e re të teksteve të gjuhës shqipe që, sic e cekëm më sipër, priten të hartohen në të ardhmen, duhet të pësojë ndryshime të rëndësishme në strukturë dhe në përmbajtje. Ajo lypset të përqëndrohet kryesisht në tema të tilla që lidhen me *fjalën*, strukturën, formën e përmbajtjen e saj, me vlerat, vecoritë e kufijtë e fjalës në gjuhën shqipe me qëllim që nxënësi të dallojë shkoqur fjalën nga njësitë e tjera të gjuhës. Po kështu, rimarrja duhet të përfshijë në përmbajtjen e saj edhe njohuri që lidhen me *njësitë frazeologjike*, me gjedhet e me kriteret e klasifikimit të tyre e me vlerat e përdorimit të njësive frazeologjike në ligjërim me qëllim që nxënësit të dallojnë qartë identitetin e njësive frazeologjike, modelet strukturore e semantike të tyre për ti përdorur ato drejt në punët e përbashkëta me shkrim dhe në ligjërimin e tyre të përditshëm. Një shtyllë tjetër ku duhet të mbështetet rimarrja e njohurive gjuhësor është *kuptimi leksikor*, rrafshet, tipet dhe struktura e tij më synimin që nxënësi të dallojë shkoqur kuptimin leksikor të përgjithshëm nga kuptimi leksikor kategorial e atë të vecantë, të dallojë kuptimin leksikor të përmë ose historik fillestar me të cilin fjala futet në gjuhë dhe jeton në të nga kuptimi leksikor I prejardhur, të dallojë gjithashtu kuptimet konkrete prej kuptimeve abstrakte apo kuptimet e drejtpërdrejta të fjalëve nga kuptimet e figurshme të tyre për të përkufizuar mandej sa më drejt shkencërisht fjalë të ndryshme.